

Mažiulis V., 1966, Prūsų kalbos paminklai, Vilnius.

Mažiulis V., 1981, Prūsų kalbos paminklai, II, Vilnius.

Mažiulis V., 1988, Prūsų kalbos etimologijos žodynas, I, A–H, Vilnius.

Schmalstieg W. R., 1969, Four Old Prussian etymologies, – *Baltistica*, V, 163–166.

Schmalstieg W. R., 1971, Die Entwicklung der *ā*-Deklination im Slavischen, – *Zeitschrift für slavische Philologie*, XXXVI, 130–146.

Schmalstieg W. R., 1972, Old Prussian comparatives in *-ais-*, – *Baltistica*, VIII, 7–10.

Schmalstieg W. R., 1974, An Old Prussian grammar. The phonology and morphology of the three catechisms, University Park and London.

Schmalstieg W. R., 1976, Studies in Old Prussian, University Park and London.

Schmalstieg W. R., 1980, Indo-European linguistics: A new synthesis, University Park and London.

Smoczyński W., 1992, Zur Problematik der altpreussischen Hapax legomena am Beispiel von *dēigiskan*, – *Linguistica Baltica*, I, 143–171.

Toporov V. N., 1975, Prusskij jazyk. Slovar', A–D, Moscow.

Toporov V. N., 1990, Prusskij jazyk. Slovar', L, Moscow.

Trautmann R., 1910, Die altpreussischen Sprachdenkmäler, Göttingen.

Trautmann R., 1925, Die altpreussischen Personennamen, Göttingen.

Webster's Third New International Dictionary, ed. by Philip Babcock Gove et al, 1966, Springfield, Massachusetts.

Zinkevičius Z., 1966, Lietuvių dialektologija, Vilnius.

William R. Schmalstieg

Terje Mathiasen, **A short grammar of Latvian**, Slavica Publishers, INC, 1997, 236 p.

1997 m. pasirodė žinomo slavisto ir baltisto, Oslo universiteto profesoriaus Terje Mathiaseno knyga *A short grammar of Latvian*. Turint galvoje, kad 1996 m. buvo išleista jo *A short grammar of Lithuanian* (Slavica), latvių kalbos gramatikos pasirodymas yra neeilinis įvykis baltistikoje. Kaip rašoma pratarėje, ši knyga pir-

miausia yra sinchroninė, nors vietomis nevengiama diachroninių pastabų ar intarpų, kurie skaitytojui geriau padeda suvokti dėstomąjį dalyką. Antra, ši gramatika nėra deskriptyvinė, o preskriptyvinė, arba norminamoji. Didelis autoriaus laimėjimas yra tas, kad jis, remdamasis šiuolaikine kalbotyros istorija, labai glaustai ir suprantamai paaiškina gana gausią ir sudėtingą latvių kalbos gramatikos medžiagą, mokamai įsigilina į latvių kalbos morfologijos ir sintaksės subtilybes.

Trumpame įvade (p. 19–21) autorius glaustai aptaria latvių ir kitų baltų, taip pat slavų kalbų santykius, ryšius su germanų ir finų-ugrų kalbomis, trumpai primena Latvijos ir latvių kalbos istorijos faktus, pamini latvių kalbos tarmes, paaiškina latvių bendrinės kalbos raidos ypatumus.

Glaustai parašytame fonologijos skyriuje aprašoma priebalsių ir balsių sistema, paaiškinamas jų tarimas ir kaita, latvių kalbos kirčiavimo ypatybės. Labai glausti, bet informatyvūs yra vardažodžių ir įvardžių skyriai. Juose kvalifikuotai aptariamos vardažodžių gramatinės kategorijos, linksniavimas ir daryba, būdvardžių laipsniavimas, būdvardžių daiktavardėjimas. Aptardamas linksnio problemą T. Mathiasenas savo gramatikoje laiko si Fennello, Lötzscho ir kitų kalbininkų nuomonės, kad dabartinė latvių kalba neturi instrumentalio, t. y. kad latvių kalbos linksniavimo paradigmą sudaro šeši (įskaitant vokatyvą) linksniai (p. 41). Dėl to pakeistas ir prielinksnio *ar* valdymas: teigiama, kad kalbamojo prielinksnio konstrukciją sudaro *ar+* vienaskaitos akuzatyvas (p. 185), pvz.: *mirt ar vēzi; runāt ar kolēgi; rakstīt ar zīmuli; braukt ar vilcienu* (p. 189). Ketinimų prielinksnių *ar* priskirti prie akuzatyvą valdančių prielinksnių jau būta ir anksčiau. Pavyzdžiui, 1959 latvių kalbos akademineje gramatikoje patogumo dėlei kalbamasis prielinksnis aptariamas kartu su akuzatyvą valdančiais prielinksniais¹. Dėl instrumentalio egzistavimo latvių kalbos vardažodžių ir įvardžių linksniavimo paradigmoje abejonių jau yra kėlęs dar 1973 m. rusų kalbininkas Zaliznjakas².

¹ Žr. Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika (toliau – LG), I, Rīga, 1959, 738–739.

² Žr. A. A. Zaliznjak, O ponimaniji termina „padež“ v lingvističeskich opisanijach, – Problemy grammatičeskogo modelirovanija, Moskva, 1973, 55–87.

Nuomonei dėl penkių linksnių egzistavimo dabartinėje latvių kalboje būtų galima pritarti, jeigu būtų tvirtai įrodyta, kad akuzatyvo ir instrumenta-lio priegaide latviai nebeskiria vienskiemenių įvardžių (*tas, tā, šis, šī*) paradigmos; penktajame ir šeštajame dešimtmetyje kalbamųjų formų skirtumas dar buvo fiksuojamas kai kuriose latvių tarmėse³.

Beveik nepriekaištingai aprašoma įvardžių sistema ir jos semantinė klasifikacija (p. 63–73). Skirtingai nuo kitų gramatikų T. Mathiasseno gramatikoje visai motyvuotai išskiriamas reciprokinis įvardžių poklasis, pripažįstamas neigiamųjų įvardžių poklasis. Teoriniu požiūriu reikšmingas yra latvių (ir lietuvių) kalbininkų užsispyrimo sienos pralaužimas – *abi, abas* priskyrimas įvardžių klasei (p. 73). Autoriaus pateiktas pavyzdys *Pie mājas aug divi ozoli, abi tėva stādīti* įtikinamai rodo, kad kvantorinis žodis *divi (ozoli)* patenka į fokusą, o *abi* yra „anaforizavimo“ elementas, turintis požymį -Pp (nepirmasis paminėjimas) ir sememą ‘visi’⁴. Todėl *abi, abas* greičiausiai dėl šių motyvų autorius ir priskiria įvardžių klasei. Būtų galima papriekaištauti autoriui tik dėl įvardžių poklasio „Other pronouns“ (p. 73), į kurį pateko įvairios semantikos įvardžiai: bendrumo *abi, katrs, ikviens, viss* (tiksliau – *visi*), neidentifikuojamasis deiktinis įvardis *cits*, emfatinis *pats* ir rodomasis *tas pats* (p. 73). Prie nežymimųjų priskirti ir įvardžiai su *jeb-* (p. 71), kurie iš tikrųjų turėjo atsidurti bendrumo įvardžių poklasyje, nors turėdami konteksto partnerį prielinksni *bez* jie gali atlikti ir neigiamųjų įvardžių funkcijas, pvz.: *Viņš palika bez jebkādiem līdzekļiem; Viņš palika bez jebkā* etc.

Autorius p. 25 trumpai aptaria priebalsių kaitą daiktavardžių linksniavimo paradigmos iš esmės remdamasis tik vienaskaitos kilmininko formomis ir visai neužsimena apie daugiskaitos formas. Juk, pavyzdžiui, *p → pj, b → bj, m → mj, d → ž, z → ž* etc. ne tik vienaskaitos kilmininko formoje (*skapis : skapja, gulbis : gulbja, cirvis : cirvja, kurmis : kurmja, briedis : brieža, nazis : naža* etc.), bet ir visų daugiskaitos linksnių formose, pvz.: *skapji, skapju, skapjiem, skapjus, skapjos* etc. (plg. LG 413). Detalesnis šio reiškinių paaiškinimas yra bū-

tinus, nes, kaip rodo latvių kalbos mokymo praktika, nelatviams be platesnių komentarų taisyklingai išmokti šio tipo priebalsių kaitą daugiskaitos formose nėra lengva. Gerai, kad autorius p. 45 pateikia ir keletą antrosios linksniuotės išimčių, kurių neveikia kalbamoji kaita. Tačiau toliau aiškindamas šios linksniuotės *akmens* tipo daiktavardžių linksniavimą, mano supratimu, daro klaidą teigdamas, kad žodžio *akmens* vienaskaitos naudininkas latvių bendrinėje kalboje yra *akmeņam* (p. 45), kad jis linksniuojamas kaip *brālis*. Iš tikrųjų autorius čia mažai apsirinka: jo klaida yra tik ta, kad žodžio *brālis* vienaskaitos naudininkas jo paties visai korektiškai pateikiamas *brālim* (p. 44), o *akmens* naudininkas – *akmeņam*. Akademinėje latvių gramatikoje *akmens* tipo daiktavardžių vienaskaitos naudininko galūnė teikiama tik *-im*, t. y. *akmenim* (LG 413, 414). Formos su *-am* (*akmeņam*, taip pat ir *brālam*) yra tarmybės, nors jų kartais nevengiama ir bendrinėje kalboje (plg. LG 414).

Aptardamas daiktavardžius priešdėlių vedinius, gramatikos autorius išryškina latvių kalbos daiktavardžių priešdėlinės darybos turtingumą, tačiau dėl neaiškių priešasčių neatskiria tikrųjų priešdėlių nuo pus priešdėlių (lat. *puspriedēkļi*). Juk iš tikrųjų tokie autoriaus vadinami priešdėliais elementai kaip *apakš-, ār-, caur-, iekš-, līdz-, pakal-, pēc-, pret-, priekš-, starp-, virs-, zem-* (p. 55) nėra tikrieji priešdėliai; kaip žodžių darybos priemonė jie yra atsidūrę ant ribos tarp dūrinių pirmųjų komponentų ir priešdėlių. Jie yra atsiradę iš savarankiškų žodžių: vieni išriedėjo išrieveksmių (pvz.: *caur- ← cauri, līdz- ← līdzī*) ar jų reikšme vartojamų daiktavardžių lokatyvų (resp. iliatyvų), pvz.: *apakš- ← apakšā* ar *apakšan, iekš- ← iekšā* ar *iekšan*, arba iš daiktavardžių daugiskaitos įnagininko, pvz.: *pēc- ← pēdis* (žr. LG 183; J. Endzelīns, LVG, 676). Kai kurių pus priešdėlių kilmė dar tebėra ryški samplaikose, iš kurių tie dariniai išriedėjo, plg.: *līdzbraucējs* ir *līdzī braucējs : līdzī braukt; apakšpuse* ir *apakšas puse; virskārta* ir *virsas kārta* (LG 183).

Informatyvūs taip pat yra skyriai apie veiksmažodžių finitines ir infinitines formas, jų struktūrą, linksnių vartojimą, prielinksnius, latvių kalbos sintaksę ir žodžių tvarką. Labai teigiamai vertindamas autoriaus pastangas ir sugebėjimus aiškiai ir korektiškai išdėstyti latvių kalbos veiksmažodžio bei sintaksės sudėtingus reiškinius, norėčiau pareikšti ir vieną kitą pastabą ar pageidavimą, kurie jokių būdu nesumenkina gerai atlikto darbo.

³ Žr. J. Endzelīns, Latviešu valodas gramatika, Rīga, 1951, 526.

⁴ Dėl reikšmės plačiau žr. A. Rosinas, Baltų kalbų įvardžiai, Vilnius, 1988, 125.

Aiškindamas trečiosios asmenuotės veiksmažodžių asmenavimą T. Mathiassenas pateikia ir sangražinių veiksmažodžių *vēlēties* ir *mācīties* paradigmas. Teikdamas *vēlēties* esamojo laiko trečiojo asmens formą *vēlās* autorius, mano suprati- mu, apsirinka: čia turėtų būti *vēlas*, plg.: *Māsa zina, ko vēlas* ir *Brālis peldas* (bendratis *peldēties*). Be to, būtinais reikėjo pridurti, kad pagal *vēlēties* paradig- mą asmenuojami ir iš šaknų *dzied-*, *raud-* iš- vesti sangražiniai veiksmažodžiai, pvz.: *sadziedāties, izdziedāties, apraudāties, izraudāties*. Trūksta čia ir tokių veiksmažodžių kaip *vizināties* paradig- mos, kuri nesutampa su *sadziedāties* as- menavimo paradigma; šio tipo veiksmažodžiai as- menuojami pagal *mācīties* modelį.

Negalima sutikti su autoriaus teigimu (p. 83), kad pagrindinės veiksmažodžių formos, be bendraties, yra esamojo ir būtojo kartinio laiko trečiojo asmens formos. Iš tikrųjų latvių kalbos veiks- mažodžių pagrindinės formos yra bendratis, esamojo laiko pirmasis asmuo ir būtojo laiko pir- masis asmuo (žr. LG 668–681). Tai rodo ne tik vadinamųjų netaisyklingo asmenavimo veiksma- žodžių, tokių kaip *iet* esamojo laiko pirmojo as- mens forma *ej-u*, iš kurios daromos visos įmano- mos asmenuojamos ir linksniuojamos formos, plg.: *es eju, tu ej, mēs ejam, jūs ejat* (bet *viņš, iet*), *ejošs* etc., taip pat antrosios asmenuotės veiksma- žodžių pirmojo asmens formos, pvz.: *runāj-u, zīmēj-u, cienīj-u, dzīvoj-u*, kurios nesutampa su trečiojo asmens formomis, plg.: *runā, zīmē, cienī, dzīvo*. Visos įmanomos asmenuojamos ir links- niuojamos formos daromos ne iš trečiojo asmens, o iš pirmojo asmens formų, plg.: *mēs runāj-am, jūs runāj-at, domāj-ošs, domāj-oša, runāj-ot, runāj-am* etc.

Autorius p. 129 pagrįstai teigia, kad latvių kal- bos debityvas yra susiformavęs iš proklitinės *jā-* ir es. l. 3 a. tiesioginės nuosakos veiksmažodžio for- mos, pvz., *jārunā*. Išimtis yra tik forma *jābūt*, ku- rios pagrindu eina infinityvas (p. 129). Tačiau p. 210 pateiktas sakiny- s *Viņa jautāja, cik grāmatu jāpirkt* rodo, kad tokių išimčių gali būti ir daugiau, nors akademinėje latvių kalbos gramatikoje taip pat pa- teikiama vienintelė išimtis *jābūt* (LG 615).

Per neapsižiūrėjimą palikta nemaža korektū- ros klaidų latviškuose pavyzdžiuose. Dalis jų gali tikrai suklaidinti skaitytoją, kuris norės išmolti taisyklingos latvių kalbos: greta laiko lokatyvo *ve- cumā* yra *bēmība* (= *bērnībā*), *jaunība* (= *jaunībā*)

(p. 193), forma *svētaki* (p. 197) taisytina į *svētāki*, forma *Tallina* negalimame sakinyje keistina į *Tal- linā* (p. 220), vietoj *vāja* (p. 128) turi būti *vēja*. Sky- riuje apie supersegmentus vietoj [vis'labakais] tu- rėtų būti [vis'laba:kais] (p. 36), plg. [vis'laba:k] (p. 36). Tame pačiame puslapyje pateikiamas žodis *dzīvotajs*, o jo tarimas ['iedzi:vuota:is]. Kartais vie- toj latviškų kalbos elementų pasitaiko lietuviškų, pvz.: *būtu nupirkts* (= *nopirkts*) (p. 126). Tame pa- čiame sakinyje *Ja šis velosipēds būtu nupirkts pagājušajā gadā, jīs (?) būtu bijis lētāks, nekā ta- gad* vartojamas lietuviškas įvardis *jīs*. Žodis *Parte- nerattiecību* (p. 134) turbūt taisytinasis į *Partnerat- tiecību*, o formu *darīšana* (p. 85) – į formu *darināšana* (LG 86).

Šios mano pastabos ir pageidavimai nieku bū- du nesumenkina išradingai ir apgalvotai parašy- tos dabartinės latvių kalbos gramatikos. Kadangi gramatika parašyta angliškai, be abejonės, ji turės nemažą paklausą ne tik Norvegijoje, bet ir visame pasaulyje, ten, kur žmonės domisi latvių kalba tiek moksliniu, tiek praktiniu požiūriu. T. Mathiasseno parašytos abiejų gyvųjų baltų kalbų trumpos gra- matikos neabejotinai nutiesė abiem kalbom daug platesnius kelius į pasaulį už ligšiolinius.

Albertas Rosinas

Rick D e r k s e n, *Metatony in Baltic*, Amster- dam-Atlanta, GA: Rodopi, 1996, XXIV, 458 p. (Leiden Studies in Indo-European, VI).

Šios recenzijos autorių bene prieš šešetą me- tų pasiekė žinia apie žinomo indoeuropeisto, sla- visto ir baltisto F. Kortlandto mokinių, rašantį dak- taro disertaciją iš baltų kalbų metatonijos. Kiek vėliau darbų rinkinyje „Studies in West Slavic and Baltic Linguistics“ (Amsterdam, 1991) aptikau to mokinio, R. Derkseno, studiją „An introduc- tion to the history of Lithuanian accentuation“ (p. 45–84), kurioje užsibrėžta sintetiškai apžvelgti lietuvių kalbos prozodijos duomenis, svarbius in- doeuropiečių lyginamajai istorinei kalbotyrai. Šiame įvadiniame lietuvių ir apskritai baltų bei slavų kalbų akcentologijos darbe nuosekliai lai- komasi F. Kortlandto pažiūrų, galima sakyti, jos populiarinamos. Imponuoja jauno autoriaus ge- bėjimas trumpai ir aiškiai rašyti, atidumas fak-